

המאבק בין צה"ל למשרד החוץ על השליטה בוועדות שביתת הנשק בשנות החמישים בראי התקשורת הישראלית

יורם פריד

תקציר

בעקבות הסכמי שביתת הנשק שנחתמו בין ישראל למדינות ערב במהלך 1949, הוקמו ועדות משותפות לפיקוח על יישומם. תחילה תמך משרד החוץ בהכפתן לצה"ל, אולם עם חלוף הזמן התבררו ההיבטים המדיניים של פעולת הוועדות והתעורר חשש מאי-כשירותם של קציני צה"ל בטיפול בדקויות דיפלומטיות, בין השאר בניסוח הודעות לתקשורת ובהפצתן. אז החל מאבק שליטה ביניהן.

העיתונות הישראלית דיווחה על פעילותן של הוועדות בסוגיות של ביטחון שוטף ושל הקשר עם האו"ם ומול מדינות ערב, ומיעטה לעסוק במאבק בין צה"ל למשרד החוץ על השליטה בהן. חריג בעניין זה היה **הארץ**, שאימץ משלב מוקדם את עמדת משרד החוץ וסבר שיש לאפשר לדיפלומטים מקצועיים לנהל את הוועדות. רק בתחילת 1955, כאשר האפשרות שמשרד החוץ ישתלט על ניהול הוועדות הייתה ממשית, החלה התקשורת לפרסם מידע גם על כך. המאמר בוחן כיצד דיווחה התקשורת לציבור על מאבק השליטה ומי היה מוסמך להחליט איזה מידע יועבר לתקשורת.

מילות מפתח: ועדות שביתת הנשק, שנות החמישים, משרד החוץ, צה"ל, או"ם

מבוא

פעילותן של ועדות שביתת הנשק (להלן: ועש"ן) שהוקמו בעקבות הסכמי שביתת הנשק בין ישראל למדינות ערב לאחר תום מלחמת העצמאות, בסוגיות הקשורות להתמודדות עם ענייני הביטחון השוטף ותופעת ההסתננויות, כגון הפגישות בין המשלחות הישראליות לערביות, הדיונים על התלונות ההדדיות, מעורבותם של אנשי האו"ם במחלוקות ועוד, נידונה במחקרים רבים.¹ עם זאת, סוגיית השליטה בהן, וביתר דיוק השאלה מי היה הגוף המוסמך שקבע את מדיניותן ואת המסרים שעברו דרכן ומהן, צה"ל או משרד החוץ, עדיין לא זכתה למענה מחקרי מקיף.²

בתקופה הראשונה שלאחר חתימת הסכמי שביתת הנשק עסקו הוועדות בשינויים שחייבו ההסכמים: החזרת שבויים, הפחתת כוחות צבאיים לאורך הגבול, פירוז שטחים

ועוד. לאחר מכן הן החלו בפעולות פיקוח על שמירתם. בפני הוועדות הוצגו תלונות הצדדים ונערכו בהן דיונים על פירוש ההסכמים.³

במשרד החוץ הניחו שהסכמי שביתת הנשק יהיו זמניים בלבד ויובילו להסכם שלום וכן שפעילותן של הוועדות תתמקד בנושאים צבאיים. אולם שתי ההנחות הופרכו. משטר שביתת הנשק התקבע, הסכמי שלום לא נראו באופק ולמשרד החוץ התברר בהדרגה האופי המדיני המובהק והתוצאות המדיניות של הפעולות והעמדות שננקטו בוועדות אלה. הבעיה, מבחינת משרד החוץ, הייתה לא רק שמי שניהל את המשא ומתן ואת הדיונים בנושאים המדיניים בוועדות היו אנשי צבא (למשל, מי שניהל את המשא ומתן עם המשלחת הירדנית על חלוקת שטח ההפקר בלטרון היה סגן אלוף שאול רמתי),⁴ אלא שצה"ל מנע את השתתפותם של אנשי משרד החוץ בפגישות הוועדות. בסוגיות שונות, חשובות ועקרוניות, משרד החוץ מצא עצמו במצב שבו רק ייעץ על קו הפעילות וקציני צה"ל הם שבחרו אם ליישם אותו וכיצד.

כמו במחקר האקדמי, גם התקשורת הישראלית הכתובה כיסתה באופן נרחב את פעילותן של הוועדות בסוגיות ביטחוניות שונות שבין ישראל למדינות ערב. המחקר המוצג להלן מבקש להציג את המאבק בין משרד החוץ לצה"ל על השליטה בוועדות שביתת הנשק בשני היבטים מרכזיים: הראשון, "השליטה במסר"; כלומר, מי היה מוסמך להחליט איזה מידע יועבר לתקשורת: משרד החוץ או צה"ל? השני, כיצד דיווחה התקשורת לציבור על מאבק שליטה זה לאורך השנים? נושא זה טרם נחקר.

רקע

השפעה רבה על עיצוב דעת הקהל יש לתקשורת ההמונים באמצעות העברת מידע, דעות ורעיונות, קביעת סדר יום ומסגור אירועים בחברה, בפוליטיקה, בכלכלה, בביטחון וכדומה. התקשורת מזהה עבור הקורא/הצופה את הבעיה, את הקשיים שהיא מציפה ומציעה להם פתרון. לרוב מדובר במידע שמתפרסם מטעמו של בעל עניין, כגון גורם פוליטי, אולם לפעמים מדובר ביוזמה של עיתון או של עיתונאי בנושא הראוי לדיון ציבורי.⁵ במשטרים שונים, במיוחד במשטרים דמוקרטיים, קיים מתח מתמיד בין תפקידה של העיתונות לחשוף ולדווח לציבור על אירועים ותהליכים הקשורים לפעילותם של גורמי ממשל וביטחון ולרצונה של הממשלה להסתיר מידע מהציבור. הסתרה זו, הנובעת משיקולים פוליטיים או משיקולי ביטחון לאומי, מתבצעת על ידי מנגנון הצנזורה בפיקוח על תכנים האמורים להתפרסם בכלי התקשורת. הצנזורה באה לידי ביטוי בדרכים מספר; אחת מהן היא צנזורה עצמית, כשאמצעי התקשורת מקבל על עצמו להגביל מידע שהוא מפרסם מתוך התחשבות בצורכי הביטחון הלאומי.⁶

נשאלת, אם כן, השאלה: מהו ביטחון לאומי? מי מגדיר אותו ומי קובע את המדיניות? האם הביטחון כולל רק היבטים צבאיים (הגישה הקלאסית) או גם סוגיות חברתיות,

כלכליות, מדיניות ועוד?⁷ כלומר, האם הצנזורה יכולה לפסול פרסום בנושא מדיני או כלכלי בטענה שהוא פוגע בביטחון המדינה?

העיתונות העברית בתחילת שנות החמישים של המאה העשרים הייתה ברובה מפלגתית, אולם חלקה היה עצמאי והשפעתה על הציבור בארץ הייתה רבה בשל היותה מקור המידע הכמעט יחיד בנושאי חוץ וביטחון.⁸ מחקרים שבחנו את העיתונות הכתובה בשנים אלה הצביעו על כך שהיא "יישרה קו" עם המדיניות הממשלתית והגבילה את המידע שפרסמה. הגבלה זו באה לידי ביטוי בקבלת המונופול הממשלתי לא רק כמקור מידע אלא גם כסמכות למנוע פרסומים.⁹ יורם פרי הגדיר את התקשורת בשנים אלה "עתונות מגייסת" וטען שהיא הגבילה את פעילותה במסגרת הפרויקט הלאומי של הקמת מדינת ישראל וגם כאשר נמתחה ביקורת הייתה זו ביקורת שביטאה את עמדת האופוזיציה.¹⁰ התקשורת השתנתה והייתה מגוף "חסר שיניים" לתקשורת לוחמנית ו"נשכנית", כהגדרתם של מרק ביאנו ורפאל כהן-אלמגור, רק לאחר מלחמת יום הכיפורים.¹¹

שיתוף פעולה ועימות

עם הקמתן של הוועדות תמך משרד החוץ בהכפתן לצה"ל. גישה זו הושפעה מכמה הנחות ותובנות. ראשית, ההסכמים זמניים ונועדו לשמש כשלב מעבר לשלום של קבע. שנית, ההבנה הייתה שאופי הבעיות שתתעוררנה בתהליך הביצוע של הסכמי שביתת הנשק יהיה בעיקר צבאי. שלישית, במשרד החוץ זקפו חלק ניכר מהצלחתן של המשלחות הישראליות בדיונים על הסכם הפסקת האש לתיאום המוחלט, הן בדרכי המחשבה והן בדרכי הביצוע, בין קציני צה"ל ואנשי משרד החוץ,¹² והעריכו שתיאום זה יימשך.

שיתוף הפעולה בין צה"ל למשרד החוץ התקיים כל השנים. לשני הגופים היו ברורים ההיבטים הצבאיים והמדיניים בפעילותן של הוועדות והצורך בתיאום ביניהן ובשיתוף פעולה. לצה"ל היה ברור שבמדינה דמוקרטית שבה השלטון הנבחר הוא הריבון, עליו לפעול על פי הנחיות הדרג המדיני המוסמך לקבוע את מדיניותה של המדינה. בה בעת היה ברור למשרד החוץ שהאחריות לשמירה על הגבולות מוטלת על הצבא ושהוועדות מנוהלות על ידי קציני צה"ל בשל ההיבטים צבאיים. לכן לא נכון היה לקבוע מדיניות מבלי להתחשב בעמדות הצבא ובצרכיו.¹³ עם זאת היה ברור שאף שהצבא הוא הגורם המבצע את המדיניות, על משרד החוץ להשתתף בדיונים על קביעת המדיניות, להביע דעה בסוגיות העומדות לדיון, להציע הצעות לניסוחים ותגובות ולדאוג לנושא ההסברה.¹⁴ מעבר לעובדה שצה"ל הוציא לפועל את מדיניות הדרג המדיני, שיתוף פעולה זה בא לידי ביטוי בהתייעצויות משותפות, בכתיבת סקירות, בעדכון סדר היום לקראת פגישות,¹⁵ בעדכון לאחר כל פגישה של ועש"ן או עם גורמי או"ם רלוונטיים, בקביעת נוהלי עדכון ודיווח, בבקשה של כל אחד מהצדדים לקבל את עמדתו של הצד השני לפני קבלת החלטה בנושא ובקבלת ייעוץ משפטי ממשרד החוץ.¹⁶

למרות כל האמור לעיל התאפיינה פעילות ועש"ן במחלוקות ואי-הסכמות רבות בין צה"ל למשרד החוץ ובניסיונות חוזרים ונשנים של הראשון לדחוק את האחרון מן הפעילות הזאת. לאורך השנים התנגדו בצה"ל למעורבות אזרחית ישירה, בדגש על מעורבותו של משרד החוץ, בפעילותן של ועש"ן. צה"ל אמנם לא כפר בסמכותו של משרד החוץ לקבוע הלכות והוראות בעניינים מדיניים עקרוניים באישור הממשלה, אולם תנאי הרמטכ"לים היו שה"איך", כלומר הביצוע של הלכות והוראות אלה, יהיה בסמכות צה"ל ושההוראות יועברו ליחידות המבצעות דרך הרמטכ"ל.¹⁷

גישה זו קיבלה לפעמים פרשנות מחמירה בדרגי השטח. כאשר אריה אילן, קצין הקישור של משרד החוץ לועש"ן פנה אל רב סרן אריה דורון, ראש משלחת ישראל לוועדת שביתת הנשק ישראל-ירדן וביקש ממנו מידע על כינוס ישיבת חירום של הוועדה, ענה לו האחרון שבהתאם להוראות שקיבל מקצין המטה לענייני ועש"ן, סגן אלוף אריה שלו, הוא אינו מוסמך לענות על שאלה המתייחסות לעניינים שעדיין עומדים לדיון וטרם התקבלה בהם החלטה. כלומר, לאחר הישיבה הוא יוכל לעדכן את אילן אולם לא לפני כן. כאשר אילן בירר מה היו "הוראות מוזרות אלו", כדבריו, עם סגן אלוף שלו, ענה האחרון שדורון לא הבין אותו ושהוא רשאי להעביר מידע על שאלות מסוג זה. עד כמה מדובר היה באי-הבנה או בהנחיה מלמעלה תעיד העובדה שלאחר שיחה זו בין אילן לשלו פנו במשרד החוץ לסרן אריה סלנט, חבר במשלחת ישראל לוועדת שביתת הנשק ישראל-סוריה עם אותה שאלה. גם הפעם הייתה התשובה שאין הוא מוסמך לענות על כך.¹⁸ במקרה אחר הבהיר סגן אלוף חיים גאון, קצין המטה לועש"ן באותה תקופה, ליוסף תקוע, סגן היועץ המשפטי של משרד החוץ, כי "מאחר והוועדות מקבלות את הוראותיהן מקצין המטה לוועדות שביתת הנשק, הנני להציע לך להימנע מהתכתבות ישירה אתן ולפנות דרכי בלבד. הצעותיך אלי תיהנינה תמיד מתשומת הלב הראויה להן".¹⁹

בצה"ל חששו שמתן דריסת רגל בוועש"ן למשרד החוץ תפגום ביכולתו של הצבא לנהל את עבודת הוועדות כפי שהוא רואה לנכון, במיוחד על רקע אופיו ופעילותו של משה שרת (ופעילותו של משרד החוץ), שהתנגד לפעולות צבאיות נמהרות, כהגדרתו, ודגל בדיפלומטיה, בויתורים (כשצריך) ובהיענות לדרישות המערכת הבין-לאומית, גם אם הן עומדות בסתירה לעמדת צה"ל ומערכת הביטחון. בן-גוריון כתב ביומנו על משה דיין: "הוא חושש למסירת וועדות שביתת הנשק למשרד החוץ. יעשו ויתורים שאי אפשר יהיה לחזור מהם אחר כך: בעניין הר הצופים, באזור המפורז ועוד. הוא דורש שמשה [שרת] ישמע אותו לפני קבלת כל החלטה".²⁰ הרמטכ"ל מרדכי מקלף אמר למשה שרת ובכירי משרדו: "אבל אז נכנס הגורם הזה שמופקדים עליו גורמי החוץ. ומזה יצאנו תמיד וידנו על התחתונה".²¹

ביטוי לקו מחשבה זה של צה"ל אפשר לראות בכתבה שפורסמה בעיתון **הבקר**, ביוני 1956, לאחר התפטרותו של משה שרת והחלפתו בגולדה מאיר והצפי לשינוי

במדיניות החוץ והביטחון של ישראל לאחר שנים של מאבקים בין שרת לבין גוריון. בכתבה עצמה נכתב:

והנה בשעה שרדיפת ישראל אחרי השלום הגיעה לשיאה, והוסכם כי אין לחסוך מאמץ, ואין להיבהל אפילו מוויתור כדי להשיג את אותו שלום נכסף, הועברו הסמכויות של וועדות אלה מן הצבא למשרד החוץ. ניתן להזכיר על ידי כך אופי מדיני. כיום אנו משוכנעים כי חילופין אלה רק חיזקו אצל יריבינו את הרושם בדבר הרגשת הפחד ואין-אונים של ישראל. כי טוב היה הרבה יותר אילו המגע הרשמי היחיד בינינו לבין הערבים היה נשאר מגע של אנשי צבא [...] משרד החוץ צריך כמובן להשפיע על עבודת נציגי ישראל בוועדות המשותפות הללו, אך ההוצאה לפועל צריכה לעבור לצבא.²²

למשרד החוץ ולמשה שרת התברר שהשפעת האירועים המתרחשים על רקע משטר שביתת הנשק חורגת הרבה מעבר לעניינים הצבאיים ומשתלבת בסבך השיקולים המדיניים של ישראל.²³ למשטר שביתת הנשק היו שותפים לא רק ישראל ומדינות ערב, אלא גם האו"ם; אופיים של היחסים ביניהם וההתנהלות בוועדות השפיעו גם על מעמדה של ישראל בזירה הבין-לאומית.²⁴ לטענת משרד החוץ, כל צעד שגוי ברמה המקומית עלול היה לסכך את ישראל בזירה הדיפלומטית במועצת הביטחון של האו"ם. הן שרת הן בכירי משרד החוץ חששו לא רק מחוסר הניסיון המדיני של אנשי הצבא המייצגים את ישראל בוועדות השונות ומלהיטותם לפעול בצורה נמהרת ולא שקולה, מה שיציב את משרד החוץ בפני עובדות מוגמרות והכרח להסביר לעולם התנהלות זו,²⁵ אלא גם מאי-יכולתם להתנסח באנגלית טובה בהתכתבויות עם גורמי האו"ם.²⁶

ההכרעות השליליות, מבחינת ישראל, שהתקבלו בוועדות שביתת הנשק השונות מראשית פעולתן, יצרו מציאות בעייתית מבחינת הדיפלומטיה הישראלית והציבו בפני הדרג המדיני ברירות לא נוחות: לקבל את דין הוועדות נגד ישראל ולהחזיר את המצב לקדמותו או להפר את החלטתן. במקרה הראשון, הסביר שרת, ישראל מחלישה את מעמדה הממשי על ידי נסיגה מעמדה קודמת או ביטול פעולה שנעשתה. במקרה השני קיימת סכנה של הפרת הסכם שביתת הנשק מבחינה מדינית, שעמדה בניגוד גמור למדיניות הקבועה והמוצהרת של ממשלת ישראל. עמדת משרד החוץ בעניין זה הייתה שהסכמי שביתת הנשק נותנים למעשה תוקף משפטי בין-לאומי לשליטה ישראלית על כל שטח המדינה בהסכמתן של המדינות השכנות ובאישור האו"ם. על כן דרשו במשרד החוץ זהירות רבה מצד הגורמים המייצגים את המדינה בועש"ן. כיוון "שאנשי הצבא חסרים חוש יחסי-ציבור ואין לסמוך עליהם לגבי נקיטת צעדים שבמהותם הם מדיניים ויוצרים עובדות מדיניות",²⁷ דרש שרת מהרמטכ"ל להורות לאנשי הצבא לא לעשות שום צעד חדש המשנה במשהו את מצב הדברים בהקשר של הסכמי שביתת הנשק בלי התייעצות עם משרד החוץ.²⁸

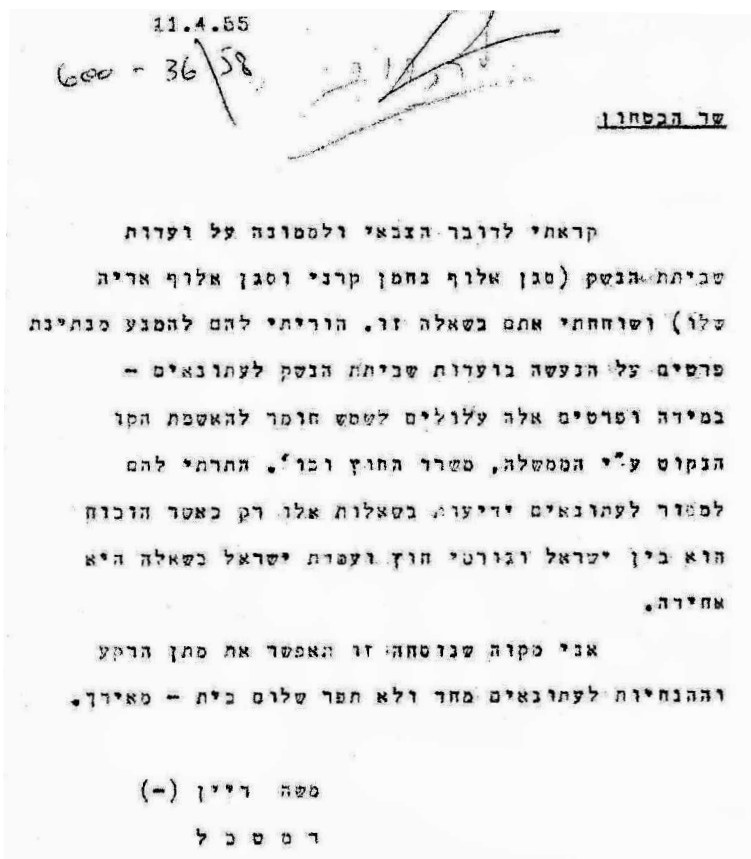
שרת סבר שהטיפול בהסכמי שביתת הנשק מבחינה צבאית בלבד היה שגוי היות שכל התנגשות או סכסוך, גם מילולי, עם משקיפי האו"ם, השפיעו על יחסם של גורמים

בין-לאומיים לישראל. דוגמה לכך היא המקרה הבא: בפגישה באפריל 1951 של קולונל דה-רידר (Bennett de-Ridder) לוולטר איתן, מנכ"ל משרד החוץ, העלה דה-רידר את סוגיית יחסה של ישראל ליושב הראש של ועדת שביתת הנשק ישראל-סוריה, קצין צרפתי בשם ז'ורז' בוסאוי (Georges Bossavy). דה-רידר התלונן שסגן אלוף רמתי ואנשיו התנהגו אליו בצורה לא נאותה, נוסף על התקפות בעיתונות הישראלית.²⁹ משה שרת, אף שהסכים עם הביקורת על בוסאוי, טען שיש לפעול בזהירות וברגישות, "כדי לא לגייס נגדנו את כבודה העצמית של צרפת ואת חובת או"ם בכבודה". החשש היה שמקרה זה יגרום לצרפת להצטרף להחלטות גינוי נגד ישראל במועצת הביטחון.³⁰

העברת מידע על פעילות הוועדות לעיתונות ולגורמים זרים

אחת הסוגיות שעמדו במרכז חילוקי הדעות בין משרד החוץ לצה"ל ושכגינה דרש משרד החוץ להיות מעורב בפעילות הוועדות, היה החשש מאי-הבנתם של קציני צה"ל את הדקויות הדיפלומטיות של מדיניות החוץ, שביטויה היה בהודעות לתקשורת. לכן דרשו במשרד החוץ לרכז בידיהם, או לפחות לתאם עמם בהכוונתם את כל ההודעות של צה"ל לעיתונות המקומית והבין-לאומית בנוגע לפעילות הוועדות. שרת, מבחינתו, כלל בהגדרתו "פעולה מדינית" גם הסברים לנציגי המעצמות בארץ, לרוב באמצעות הנספחים הצבאיים; פרסום הודעות ותיאורים על אירועים שונים שקרו; הכחשת פרסומים כוזבים או מזיקים; תדרוך מתמיד של נציגי ישראל בעולם ועוד. פעולה מדינית כזאת, טען שרת, מחייבת מגע הדוק ביותר יום-יום ושעה-שעה בין משרד החוץ לצה"ל.³¹ הסוגיה של העברת הודעות ומסרים לתקשורת ולגורמים זרים הוגדרה במשרד החוץ כקריטית ונותרה במחלוקת בין צה"ל למשרד החוץ שהמשיכו להאשים זה את זה בפרסום ידיעות ללא תיאום.³² במיוחד התרעם משרד החוץ על שנאלץ שוב ושוב להתמודד עם ידיעות שפרסם דובר צה"ל ופגעו בהסברה הישראלית. או כפי שהגדיר זאת שרת, "לשם כיבוי שריפה שכבר התלקחה".³³

הנוהג שגורמי הצבא הרלוונטיים (דובר צה"ל, קצין המטה לועש"ן והרמטכ"ל) מתאמים הודעות לתקשורת בענייני ועש"ן עם משרד החוץ, עמד לא פעם למבחן עקב פעילות לא-מתואמת בין שני הגופים, לפחות מנקודת מבטו של משרד החוץ. שר החוץ שרת התלונן כי על תוצאות ישיבת ועש"ן ישראל-מצרים נודע לו מהעיתונות ודרש שסגן אלוף שאול רמתי, קצין המטה לועש"ן, לא ימסור לפרסום שום הודעה על פעולות הוועדות ללא אישור משרד החוץ.³⁴ הרמטכ"ל התנצל על התקרית והסביר שנבעה מסיבות טכניות, אולם הדף את דרישתו של שרת וטען שמדובר בשינוי הנוהל הקיים. הוא אף איים להעלות את הסוגיה לפני שר הביטחון לאחר שהאחרון יחזור מחופשתו.³⁵ בפועל נמשך נוהג זה וחודשים מספר לאחר מכן עודכן מנכ"ל משרד החוץ בפרסום בג'רוזלם פוסט ובהארץ על סכסוך החולה, שכתבי העיתונים קיבלו מסא"ל רמתי. בכתבה בהארץ דווח, על פי מקורות יודעי דבר, שיש סיכוי להסדר בעניין אגם החולה

הנחית הרמטכ"ל לגבי העברת מידע לעיתונאים, א"צ (ארכיון צה"ל), 30-626/1957

ושמשא ומתן בעניין מתנהל בין גנרל ריילי, ראש מטה משקיפי האו"ם, ובין משרד החוץ. הערכת הכותב הייתה שייכתן שהסדר בעיה זו יביא לחידוש פעילותה של ועדת שביתת הנשק.³⁶ במקרה זה פנו במשרד החוץ ישירות לעיתונאים הרלוונטיים והסבירו להם את הנזק המדיני שעלול להיגרם מפרסומים כגון אלה בעיקר בשל ההערכות והספקולציות של העיתונאים בעקבות מידע שקיבלו.³⁷

שרת לא היה מעוניין בוויכוח עם הרמטכ"ל, אולם היה לו חשוב להעמיד אותו על משמעותם של הדברים. הוא הסכים שנושא פרסום הודעות בענייני ועש"ן צריך להיות מתואם בין המטכ"ל למשרד החוץ, אולם הבהיר שאם משרד החוץ יראה נזק מדיני בפרסום הודעה בניסוח מסוים - דעתו היא שתקבע. הסיבה לכך, וזו הנקודה שהיה חשוב לו להעביר לרמטכ"ל, הייתה שהודעות בענייני ועש"ן, פרט לעניינים שגורתיים, נגעו ליחסי החוץ של המדינה ולכן חייבו אישור של משרד החוץ. מעבר לכך הוא

הקריית, כז' באייר תשי"א
1 ביוני 1951

מס' 325/51
86950 / 111062 / ח/ח

אל: ראש המטה הכללי

מאת: שר החוץ דמ"מ שר המבחן.

עלי להודיעך, כי על היוצאות הישיבה האחרונה של ועדת שביתת הנשק עם מצרים נודע לי לראשונה מהקמתו.

הנני רואה את נוסח פרסום הידיעות כבלתי מחושב, בלתי משקף נכונה את מצב הידיעות ויוצר טבובים מיותרים כשכיל הממשלה.

עלי לבקשך להורות לסגן אלוף ש. דמתי כי לחבא לא ימסור לפרסום שום הודעה על פעולת ועדות שביתת הנשק בלי אישור משרד החוץ.

הייתי סבור כי פועל הסדר כזה של קשר בין דמתי לבין משרד החוץ בעניני פרסום. הסכרתו של דמתי כי במקרה זה נמנעה ממנו אפשרות להתקשר עם משרד החוץ בגלל השעה המאוחרת איננה מחקבלת על הדיעה, באשר לא הייתה שום דחיפות בפרסום העניין דוקא באותו לילה.

ב ב ר ה

תלונה על דמתי שלא יידע את משרד החוץ על פרסום לתקשורת, א"מ, חצ-2381/7

טען שהמקרה עם צה"ל אינו שונה מהמדיניות שנוקט משרד החוץ כלפי שאר משרדי הממשלה. גם הם חייבים את אישור משרד החוץ לכל הודעה המתפרסמת מטעמם שיש לה נגיעה לענייני החוץ של המדינה. מבחינתו של שרת חשיבה מראש על הודעות היוצאות לתקשורת תמנע משרד החוץ בעיות וצורך להסביר ולתקן לאחר מכן. לאחר הסבר זה פנה שרת אל הרמטכ"ל יגאל ידין: "אני מניח כי לאחר שיקולים תסכים כי שום הסדר אחר אינו בא בחשבון".³⁸

למרות זאת, הודעות דובר צה"ל לתקשורת לא תמיד עלו בקנה אחד עם עמדת משרד החוץ. כך, למשל, התרעם יוסף תקוע, סגן היועץ המשפטי של משרד החוץ, על דובר צה"ל שהשתמש במילה "אויב" בהודעותיו לתקשורת והסביר שמדיניות החוץ נאבקה על כך שאין להגדיר את יחסי ישראל-ערב כמצב מלחמה, ומשום כך אין הערכים רשאים להסתמך על מצב זה כהצדקה לפעולות איבה נגד ישראל. היות שכך, ואף על פי שהסכים כי מדובר באירוע שלכאורה נראה חסר חשיבות, ביקש שהמילה "אויב" לא תופיע בהודעות רשמיות.³⁹ במקרה אחר התלונן שרת על הודעה שפרסם דובר צה"ל

מ ט כ ל
12/24
סיון תשי"א
יוני 1951

אישי בהחלט

שר החוץ ומ"מ שר הבטחון

14/1

הנדון: -מכתב 383/51 מיום 1.6.51

1. אני מציין בצער שתוצאות ועדת שביחת הנשק הגיעו לידיעתך לראשונה ע"י העתונות - כך הגיעו התוצאות גם לידיעתך.
2. ענין זה נובע מהעובדה שמשתתפי הועדה חזרו מעוג'ה-אל-חפיר מאוחר ולא היה בידיהם הסיפס להודיע לך ולי. מאידך טיקולו של בא-כח סגן-אלוף מ. פרלמן בירושלים היה שפרסום הענין בדחישות עלול לעזור לנצ' - שקול מוטעה ללא ספק.
3. נחנו הוראות שלחבא לא יפורסט דבר בענינים מסוג זה ללא אישור מוקדם.
4. מאידך עלי להעיר שאיני מסכים שהפרסום כפי שניתן הוא "בלתי משקף נכונה את מצב הדברים".
5. בהוראתך ש"סגן אלוף ש. רמתי ... לא ימסור לפרסום שום הודעה על פעולת ועדות שביחת הנשק בלי אישור משרד החוץ אני רואה שנוי לגבי הנוהל שהיה קיים עד עתה שהי"ב את סגן-אלוף פרלמן, אח סגן-אלוף רמתי ואח הרמטכל לתאם עם משרד החוץ את ההודעות בענין ועדות שביחת הנשק.
6. לא אוכל לקבל על עצמי את האחריות לנהול המנהלתי ותהכוננה השגרתי באם אחוייב לקבל אישור על כל הודעה, ומשרד החוץ לא יסתפק בזה שכל הודעה חשובה תחואם אתו.
7. מאידך, אני מבין שהיות ומכתבך נשלח אלי לא רק ע"י שר החוץ אלא גם ע"י מ"מ שר הבטחון - אין לי ברירה אלא להעלות הבעיה בפני שר הבטחון כאשר ישוב.
8. אני מצטער על המקרה הנידון של ועדת שביחת הנשק המצרית שסיבותיו הוסברו בראשית מכתבי.

יגאל ידין רב-אלוף

מ ט כ ל

בעקבות שבייתם של ארבעה חיילי צה"ל בידי הלגיון הירדני, לפיה אפשר היה להבין שישראל מבטלת את הסכם שביתת הנשק. בבירור עם גורמים בצה"ל התנצלו האחרונים וטענו שבהודעה למוסדות האו"ם הם נקטו נוסח מתוחכם יותר, אולם בהודעה לתקשורת הניסוח התרופף במידת מה.⁴⁰ היועץ המשפטי של משרד החוץ סיכם סוגיה זו: "במידה שהצבא לקח גם את ההסברה על עצמו הוא נחל כישלון מוחלט".⁴¹ היות שכך, ולאור ההשלכות ההסבריות על מצבה הבין-לאומי של ישראל, הוחלט במשרד החוץ להקים ועדה שתרכז את מאמצי ההסברה של ישראל בחו"ל. בוועדה זו לא שותפו נציגי הצבא. ב-3 בפברואר 1953 שלח משה שרת מכתב וועם לרמטכ"ל בצירוף קטע מפרוטוקול ישיבה של ועדת שביתת הנשק עם ירדן שהתקיימה כחודש לפני כן, ב-8 בינואר. בישיבה הודיע נציג צה"ל, רב סרן שמואל נוטוב, על רצונה של ישראל לבטל את ההסכם למניעת הסתננויות בתאריך מסוים. כיוון שתאריך זה חלף, ההסכם התבטל למעשה. שרת הביע כעס רב על המהלך שבוצע ללא התייעצות עם משרד החוץ והביע את התנגדותו המוחלטת למהלך, "שאין בו כל ברכה ממשית אבל יש בו נזק מדיני", כדבריו.⁴² תקרית זו קיבלה משנה חריפות לאור העובדה שדובר צה"ל ניסח הודעה לתקשורת כבר בסוף ינואר באופן שממנו אפשר היה להבין שישראל החליטה לבטל את ההסכם. בהופעה בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת שלל שרת מכול וכול את ביטול ההסכם וסיפר שהעיר לאנשי צה"ל שעליהם להיזהר בניסוחיהם.⁴³ הוא חש כעס ותדהמה כאשר התברר לו שצה"ל ניהל מדיניות הסותרת את הנחיות הממשלה. ראש אג"ם, אלוף משה דיין, התייחס לתלונתו של שרת, הביע זלזול במשרד החוץ והסביר שהדבר בוצע בהוראתו.⁴⁴ למרות בקשתו/דרישתו של שרת שצה"ל יתאם את הודעותיו לתקשורת עם משרד החוץ, בפועל הדברים לא תמיד התנהלו כך; במקרים מסוימים פעל דובר צה"ל ישירות מול נציגים דיפלומטיים ישראלים בעוקפו את משרד החוץ. ואכן, סגן אלוף נחמן קרני, דובר צה"ל, כתב לאייב הרמן, קונסול ישראל בניו יורק: "בעת בקורך האחרון שוחחנו על כך כי מן הראוי שנקיים לעתים מגע ישיר לתועלת ענייננו המשותף".⁴⁵

למרות זאת פרסם סגן אלוף שאול רמתי מידע לתקשורת על דעת עצמו עד שלבסוף הורה לו הרמטכ"ל לא לפעול ללא אישור מוקדם מיחידת הקשר לעיתונות ואיים שאם יעשה זאת שוב הוא יועמד למשפט.⁴⁶ ראש מחלקת מודיעין, אלוף משנה בנימין ג'בלי, העביר לרמתי הנחיה זו.⁴⁷

אך רמתי לא הפסיק. במארכ 1955, בעודו משרת בצה"ל כסגן אלוף, פרסם כתבה במעריב ובמקביל גם באנגלית בשבועון האנגלי *New Statesman and Nation*, על פעולת צה"ל בעזה ("חץ שחור"). בין השאר כתב את הדברים הבאים, הנשמעים כאיום במלחמה מונעת: "לא מן הנמנע, כי בטרם יתהווה שלב מסוים בחוסר שווי המשקל בין ישראל וארצות ערב תעמוד בפני ישראל הברירה בין שלום או הכרעה בשדה הקרב [...] או השמדה וודאית".⁴⁸ בעקבות כתבה זו תקף את רמתי עורך הארץ, גרשם שוקן, שטען כי רמתי הוא אולי קצין טוב ואולי אף עיתונאי טוב אולם איננו דיפלומט. הוא

מ ס כ ל
29/24
המחוז הסיני
18 יולי 1952

33/10-6

3276

ראש מחוז/מסנ
ע"י מסכל/אגם

הנדרון: -מסירת הוראות-ס/אלוף רמתי

ראש המטה הכללי בקט להוריעך כי:

1. עליך להורות את סגן/אלוף רמתי כי עליו להספיק מסירת כל הוראה, והצהרה לעתונות ללא אישור מוקדם מיחידת קשר לעתונות.
2. על עבירות מסוג זה, להבא, יועמד למשפט.

לאלוף

✗

קשר

נכריאל לוריא סגן-אלוף

ראש לשכת הרמטכ"ל

פקודת הרמטכ"ל לסא"ל רמתי, א"צ, 66-79/1954

גם ציין את העובדה שבמדינה דמוקרטית הצבא הוא זרוע ביצועית של הממשלה ואסור לו להתערב בעניינים מדיניים. לדבריו קיימות שתי אפשרות להסביר את פרסום המאמר בארץ ובחו"ל: האחת שרמתי קיבל אישור מהממונים עליו והשנייה שהוא פרסם אותו ללא רשות. אם האפשרות הראשונה נכונה הרי שמדובר, לטענת העורך, במציאות פוליטית חדשה רבת סכנות. "ההסברה המדינית של ישראל נמצאת בידים מוסמכות. השתתפות פרטיזנית כזאת של קצין גבוה, אם נעשתה בהסכמת הממונים עליו, כמוה כהסגת גבול [...] ואין זה מקרה כי קולונלים העוסקים בשלטון נמצאים לא בישראל".⁴⁹ אם המאמר התפרסם ללא רשות, מדובר בהפרת משמעת הגובלת בהתגרות גלויה בהוראות הקיימות. בעקבות הפרסום הפנה חבר הכנסת שמואל מיקוניס (מק"י) שאילתה אל שר הביטחון וציין שפקודות המטה הכללי אוסרות על קציני צבא לכתוב מאמרים בעיתונים. כמו כן ביקש לדעת אם סגן אלוף רמתי קיבל היתר לפרסום מהממונים עליו, אם שיקף במאמר את דעת המטה הכללי ומשרד הביטחון, ואם שר הביטחון מתכוון לפטרו כ"מחרחר מלחמה".⁵⁰ על שלוש השאלות השיב בן-גוריון בשלילה; עם זאת ציין שהפרקליט הצבאי בודק אם רמתי עבר על פקודות המטה בפרסמו מאמר זה בלי רשות. במידה שיימצא כי עבר על הפקודות הוא יועמד לדין.⁵¹

במהלך 1955 קיבל משרד החוץ את האחריות על ועש"ן ועל קציני צה"ל החברים במשלחות ישראל נאסר למסור הודעות לתקשורת. גם מצב זה יצר לא פעם בעיות להסברה הישראלית, שכן חברי משלחת ערבים מיהרו אחרי הפגישה לפרסם את עמדתם ואת נקודת מבטם על מה שקרה בפגישה בעוד המשלחת הישראלית נאלצה להעביר דיווח למשרד החוץ. המשרד התייעץ עם המטכ"ל לשם גיבוש התגובה ורק לאחר קבלת אישור משותף מצה"ל ומשרד החוץ פרסמה לשכת העיתונות הממשלתית את התייחסותה. כתוצאה מתהליך איטי זה היא החמיצה לא פעם את עיתוני הבוקר החשובים בארצות הברית ובמערב אירופה שפרסמו את עמדתן של מדינות ערב אך לא את עמדתה של ישראל. יעקב הרצוג, איש משרד החוץ, טען בעקבות מקרים כגון אלה שצריך לבחון דיווח לתקשורת של קציני צה"ל. שרת לא קיבל הצעה זו וסבר שיש לקצר את הדרך ולמצוא דרכים מהירות יותר לפרסום המידע.⁵² הוא כתב לראש לשכתו לאחר פרסום ידיעה בתקשורת העולמית, שהתבססה על מקורות ערביים בלבד: "זהו כשלון רציני ביותר וחוששני כי הוא אך ורק פרי רשלנות. איך זה קרה שלא נתפרסמה גירסה מכאן? הן ידיעה זו עושה רושם קטלני. בדיוק ההיפך ממה שדרוש לנו. ההישג החשוב של החלטת וש"ן נתבזבז כליל! עד היום הזה אין לי בטחון כי פועל אצלנו מנגנון הדואג בקביעות לפרסום מהיר ביותר של הידיעות הרצויות לנו".⁵³

בעיה נוספת הקשורה לכך הייתה הזמן הרב שעבר עד שידיעות על הנעשה בגבולות הגיעו לנציגויות ישראל בעולם. לכך נוסף היעדר תצלומים מאירועים שונים, ובמיוחד של פגיעות ונפגעים ישראלים. עד שתמונות אלה הגיעו לנציגויות ישראל כבר פגה ההתעניינות הציבורית באירוע. ועדת ההסברה של משרד החוץ הציעה שצה"ל יאפשר להגדיר עיתונאים ככתבים צבאיים ויאפשר כיסוי עיתונאי רצוף של המתרחש באזורי הגבולות בשיתוף פעולה עם צה"ל ובמתן אפשרות גם לכתבים זרים לסקר את אזור הגבול. כל זאת על מנת שנציגי ישראל בעולם יקבלו תיאורים וצילומים של אירועים ותקריות.⁵⁴

לאורך השנים ניסה שרת להסדיר את העברת המידע לאמצעי התקשורת עם דוד בן-גוריון ולאחר מכן עם פנחס לבון בתקופה שבה כיהנו כשרי הביטחון. שרת ראה בהסברה או בהדרכה לעיתונות בעניינים הנוגעים ליחסי המדינה עם גורמי חוץ קביעת עובדות במדיניות החוץ, ולכן דרש שדובר צה"ל ימנע ממתן הסבר או הדרכה כזאת הן באופן רשמי הן באופן לא רשמי, אלא אם כן יהיה מדובר במקרה מיוחד המחייב קשר כזה וגם אז העניין יתואם עם משרד החוץ. שרת כלל בהנחיה זו גם הדלפות מכוונות לתקשורת מפעם לפעם, וכיוון שגם פעולה זו נעשית כדי לייעל צורך מדיני, הדבר ייעשה בתיאום עם משרד החוץ. בכל הקשור לפעילות ועש"ן היה שרת נחרץ יותר ודרש שהאחריות למסירת הודעות ומידע לעיתונות תהיה בידי משרד החוץ ושדובר צה"ל יתמקד במסירת הודעות על תקריות ואירועים שונים בתיאום עם משרד החוץ.⁵⁵ כך, למשל, טען בעקבות הדלפת תוכנית שלוש המעצמות להפגת המתיחות בגבולות,

הצעה שכללה גם צירוף משקיפים בריטיים: "אם הגרסה הייתה מכוונת ע"י הצבא, הרי שהמעשה מגונה ונעשה כדי לגרות את הציבור ולחרחר ריב".⁵⁶

שרי הביטחון והרמטכ"לים דחו מכול וכול את דרישתו של שרת לאורך השנים לפיה בא כוח משרד החוץ יעמוד בקשר עם גורמי חוץ ותקשורת בנושאים שבסמכותו של משרד הביטחון והצבא מבלי לקבל את הסכמתו של שר הביטחון או של הרמטכ"ל.⁵⁷ רק בדצמבר 1954, בשל היחלשותו הפוליטית של לבון ("הפרשה"), חל שינוי לאחר שהאחרון הסכים לדרישות משרד החוץ. בין השאר הסכים שנציג משרד החוץ ישותף בניסוח מכתבים לגורמי האו"ם. במקרים בעלי חשיבות מיוחדת תוגש טיוטת המכתב לאישורו של ראש הממשלה ושר החוץ, אם יבקש זאת. דובר צה"ל ימסור לעיתונות עובדות, הסברים והערכות צבאיות על תקריות באזורי הגבול, על מהלכן ותוצאותיהן של ישיבות ועש"ן ועל המשא ומתן עם מטה משקיפי האו"ם, אולם לא ימסור לפרסום הסברה מדינית ולא ידריך את העיתונות בנוגע לתגובות מדיניות – לא בשמו ולא בעילום שם. סוכם כי המקור היחיד להסברה והדרכה מדינית בענייני חוץ מטעם הממשלה הוא משרד החוץ. כן סוכם שהרמטכ"ל יוכל לקיים, כמקודם, פגישות עם עורכי עיתונים להסברת פעולותיו של צה"ל וצרכיו וסקירת בעיות הביטחון של המדינה. שרת סבר שרצוי כי נציג משרד החוץ ינכח בפגישות אלה ובכל מקרה הכרחי שמשרד החוץ ידע את תוכן הדברים שהרמטכ"ל מתכוון להעלות.⁵⁸

גם בכל הקשור להעברת מידע לגורמים זרים בארץ – אנשי או"ם, נספחים צבאיים, סגל דיפלומטי וכדומה – דרש משרד החוץ להיות מעורב במידע ובמסרים שמעבירים לו אנשי צה"ל בשיחות בעל-פה ובמיוחד בתכתובות רשמיות. בספטמבר 1954, יום לאחר שסוכם בין שר החוץ שרת לשר הביטחון פנחס לבון שנציג משרד החוץ ישותף בניסוח המכתבים והמסמכים המופנים למטה משקיפי האו"ם, שלח הרמטכ"ל משה דיין מכתב לראש מטה משקיפי האו"ם. המכתב נשלח לא רק ללא שיתוף של יוסף תקוע בניסוחו, נציג משרד החוץ בוועדות שביתת הנשק, אלא בניגוד גמור להנחייתו של ראש הממשלה שרת שדרש להמתין עם מכתב התשובה עד שיקרא את מכתבו של גנרל ברנס ויורה כיצד להגיב. שרת זעם ואסר על צה"ל, עד לבידור העניין בממשלה, לשלוח מכתב כלשהו לראש מטה משקיפי האו"ם או להעביר תדרוך מדיני לעיתונות בענייני שביתת הנשק ומערכת היחסים עם האו"ם, אם בפומבי או בצורה לא רשמית, בטרם הוא יקרא ויאשר אותו.⁵⁹ ודרש שצה"ל יפעל על פי הסיכום שהושג בין ראש הממשלה לשר הביטחון.

בתקופת כהונתו של סגן אלוף שאול רמתי כקצין המטה לוועדות שביתת הנשק (ינואר 1951–ספטמבר 1952) התרחשו אירועים מספר בהקשר זה שהגבירו את המתח בין משרד החוץ לצה"ל. יצחק נבון, מזכירו של משה שרת, כינה בציניות את המסמכים שכתב רמתי "מלאכת מחשבת".⁶⁰ בדצמבר 1951 טען משרד החוץ שרמתי העליב עלבון אישי את ממלא מקום ראש מטה משקיפי האו"ם, קולונל דה-רידר. בעקבות תקרית זו שאל ולטר איתן, מנכ"ל משרד החוץ, את שרת: "מה נעשה עם רמתי?" שרת הסכים

איתו שמדובר "במכת מדינה".⁶¹ ביחסיו של רמתי עם דה-רירדיר אירעו תקריות מספר ובאחת מהן התלונן דה-רירדיר לפני אנשי משרד החוץ על כך שרמתי נכנס לאזור המפורז וניסה לפקוד על שני משקיפי או"ם ששהו שם.⁶²

במאי 1952 התלונן מנכ"ל משרד החוץ שבשיחתו האחרונה של רמתי עם הנספחים הצבאיים הזרים הוא רמז להם שהסכם הגבולות עם ירדן לא חודש. הנספחים הודיעו על כך לממשלותיהם וישראל עמדה בפני בעיה דיפלומטית קשה ודרישה חד-משמעית שלא תבטל את ההסכם. במשרד החוץ זעמו על רמתי כיוון שלא הייתה החלטה רשמית לא לחדש את ההסכם והצורך לסתור את דבריו הותיר תחושה שממשלת ישראל מדברת בשני קולות. להגנתו טען רמתי כי הוא הביע את עמדתו הפרטית והרגיז את מנכ"ל משרד החוץ שדרש "ללמד אחת ולתמיד את סגן אלוף רמתי כי הוא אינו יכול להביע את דעותיו הפרטיות בשיחה רשמית עם נספחי הצבא הזרים, אשר בה הוא מופיע כנציג הצבא ועל כן גם כנציגה של מדינת ישראל".⁶³ חשוב לציין שהאירוע התרחש כשנה וחצי לאחר כניסתו של רמתי לתפקיד קצין המטה לועש"ן ולאחר אין ספור פגישות רשמיות ולא רשמיות שלו עם גורמים זרים כך שקשה להניח שהוא לא היה מודע לזהירות שבה עליו להתבטא ולהתנסח בנוכחותם.

במקרה אחר שלח רמתי, על דעת עצמו וללא התייעצות עם מפקדיו, מכתב איום לקולונל דה-רירדיר, סגן ראש מטה משקיפי האו"ם. מן המכתב השתמע שאם ועש"ן והשלטונות הירדנים לא ינקטו יוזמה ויבלמו את ההסתננויות צה"ל לא יוכל למנוע מתושבי יישובי הספר הישראליים לקחת את החוק לידיהם. בעקבות שליחת מכתב זה, שכאמור בוצעה ללא אישור, ננזף רמתי על ידי סגן הרמטכ"ל.⁶⁴

מה ידע הציבור

העיתונות העברית דיווחה על המתרחש בוועדות השונות עם מדינות ערב, על פגישות רשמיות ולא רשמיות (של גורמים צבאיים ואזרחיים) עם גורמי או"ם, על המחלוקות שהתעוררו בפגישות ועש"ן השונות, על התלונות ההדדיות של ישראל והערבים ועל התנהלותם של אנשי האו"ם בטיפול במחלוקות. העיתונים קיבלו בדרך כלל את עיקר המידע על הקורה בועש"ן מדובר צה"ל או מקצין המטה לועש"ן והידיעות שפורסמו שיקפו בדרך כלל את עמדת הצבא.⁶⁵ המידע מדובר משרד החוץ עסק בדרך כלל בפגישות של גורמים במשרד עם אנשי האו"ם בעת טיפול בתלונות ישראליות או ערכיות וכן בסוגיות של מדיניות כללית בנושאים השונים.

הציבור הישראלי לא היה מודע למחלוקות בין משרד החוץ לצה"ל בשאלות מדיניות שיש לנקוט בועש"ן או עם אנשי האו"ם ושני הצדדים הקפידו לא לשתף את הציבור בחילוקי הדעות ביניהם. הארץ היה העיתון הביקורתי מכולם כלפי צה"ל בשאלה עד כמה יש לאפשר לצבא לנהל את המדיניות הישראלית בועש"ן. בד בבד עם פרסום ידיעות רבות על הנעשה בועש"ן ומתן במה רחבה לדוברי הצבא, הצדקת הקו הישראלי

וגיבוי העמדות שנקטה ישראל לעומת עמדות הערבים והאו"ם, הציג העיתון עמדה ביקורתית על "הקו האקטיביסטי" שסבר שאפשר לפתור את כל המחלוקות בכוח ותמך בקו מדיני שהיה קרוב יותר לקו שקידמו משה שרת ואנשי משרד החוץ. הארץ היה גם הראשון שדיבר בגלוי על הצורך להעביר את האחריות לועש"ן מזה"ל למשרד החוץ הרבה לפני שדבר זה אירע בפועל.

ביוני 1950 נמתחה בהארץ ביקורת על העובדה שלא יצא לפועל ההסכם לסיורים משותפים בין ישראל לירדן ועל כך שהירדנים משהים את השתתפותם בוועדה המשותפת. כך נכתב: "מתקבל הרושם שנציגי הצבא שלנו, שבתקופה מסוימת הצליחו במשא ומתן עם הירדנים, אין המזל מאיר להם פנים בזמן האחרון. אין לדעת אם כדאי למשרד החוץ שלנו לעשות ניסיון חדש לשבור את הקפאון".⁶⁶

ב-11 בנובמבר 1953, בזמן שבן-גוריון היה בחופשה וזמן קצר לפני התפטרותו, פרסם הארץ כתבה נוקבת על התנהלותה של ממשלת ישראל בעקבות פעולת קיביה, על המצב הפרוע בגבולות ובעיקר על תדמיתה הבין-לאומית של ישראל בעקבות פעולה זו ופעולות נוספות שביצע צה"ל (כפי שהגדיר זאת שגריר ישראל בארצות הברית, "מעשה זה הביא את מעמדנו הבינלאומי אל עברי פי-פחת"),⁶⁷ ואף טען שמדיניותה של ירדן הרבה יותר חכמה ומתוחכמת ממדיניותה של ישראל. בעקבות ביקורת זו, וכיוון שהוועדות היו כבר קבועות ושימשו כמקום המפגש היחיד עם מדינות ערב ולרבים מהנושאים שטופלו בהן הייתה זיקה ישירה למדיניות החוץ, הסיק עורך הארץ כי "הגיעה השעה, לדעתנו, לשקול אם לא מוטב יהיה למסור את הנציגות בוועדות שביתת הנשק למשרד החוץ". עוד טען ש"אין לצפות מקציני הצבא שיסגלו לעצמם את מידת ההתחשבות בגורמי חוץ, הטבעית לאנשי משרד החוץ. ומי יודע, אם אין לעובדה זו חלק בהרעת היחסים עם מנגנון האו"ם".⁶⁸

קו זה המשיך ללוות את העיתון. ב-15 בספטמבר 1954, לקראת כינוס העצרת השנתית של האו"ם, פורסם בכתב העת האמריקני החשוב *Foreign Affairs* מאמר של מפקד הלגיון הירדני שעסק ביחסי ישראל-ירדן ובשאלת החזרה האפשרית לפעילות סדירה של ועדות שביתת הנשק (ישראל עזבה את הוועדה לאחר הרצח במעלה עקרבים) או לפחות חידוש הסכם המפקדים המקומי.⁶⁹ פרסום זה עורר שוב דיון בהארץ במעמדה הבין-לאומי הגרוע של ישראל. הפעם התמקדה הכתבה בטיעון ש"דיפלומטיה היא מקצוע". נטען כי "ישנם אנשים הנוטים לפי מזגם לניסוח תקיף, ולא כל מקצוע מכשיר את האדם לכך שימלא בהצלחה תפקידים של דיפלומטיה, של מגע אישי, של משא ומתן, של הסברת נימוקים". רמז עבה זה הוסבר בהמשך הכתבה, בביקורת על העובדה שהמשלחות הישראליות לוועדות שביתת הנשק מורכבות אך ורק מקציני צבא. "הרבה חיכוכים שנתעוררו בעבר והמוסיפים להתעורר בזירה זו, מסתברים על רקע של תכונות וסגולות של אנשים הממלאים תפקיד דיפלומטי מבלי להיות מוכשרים לכך". המסקנה הייתה שיש צורך שבתחום זה יחול שינוי יסודי.⁷⁰

כעשרה ימים לאחר מכן, אחרי כמה כתבות שנאסרו לפרסום על ידי הצנזורה הצבאית, שעסקו ביחסים עם מנגנון האו"ם במסגרת ועדות שביתת הנשק, תקפו בהארץ את החלטת הצנזורה הצבאית וטענו שהפעילות בוועדות הפכה עם השנים לפחות צבאית ויותר מדינית ולכן הצנזורה הצבאית אינה רשאית להשתמש בתירוף הביטחוני לכאורה כדי לאסור על פרסום ידיעות וכתבות הנוגעות לפעילות מדינית.⁷¹

בינואר 1955, בשיאו של המאבק בין שרת לדיין ולבון בנושא הסדרת השליטה בועש"ן ומתן סמכויות רחבות למשרד החוץ בניהולן, פרסם הארץ לראשונה במקרה או שלא במקרה על חילוקי הדעות בין צה"ל למשרד החוץ והעלה את השאלה "מי מוסמך לקבוע את מדיניותה של ישראל כלפי מנגנון האו"ם?" הסיבה לכתבה הייתה תקרית שבה הירדנים פתחו קופסאות שימורים שהיו מיועדות להר הצופים. לראשונה נחשף הקורא הישראלי למתיחות השוררת בין שני הגופים. לדברי העיתון הסיבה שחילוקי הדעות והמחלוקות שנמשכו שנים לא פורסמו עד כה, אף שהיו מוכרים "בחוגים היודעים את פעולת השלטון מקרוב ומבפנים", נבעה מהחשש ש"הוצאת הכביסה המלוכלכת החוצה" תפגע במעמדה של ישראל. בהארץ, אף על פי שהבינו טיעון זה, לא נטו לקבלו וטענו שדווקא השתקת הבעיה מסייעת להנצחתה ושרק דיון פומבי היה מונע נזק למדיניות החוץ של ישראל. ההסבר שנתנו בעיתון היה שחיכוכים פנימיים אלה לא נבעו מרצון לדומיננטיות או להגמוניה של צה"ל על משרד החוץ או להפך, אלא מחלוקת סמכויות לא-ברורות ולא-נכונות, המאלצות את צה"ל לעסוק בעניינים מדיניים. בהמשך הצביעו בעיתון בדיוק מדהים על הבעיה העיקרית במערכת היחסים בין צה"ל למשרד החוץ, שנבעה מהיעדר תיאום מלא בין הגופים ומכך שיחידות בצה"ל פעלו לפעמים ללא דיון והחלטה מוקדמים ומשותפים. במידה שהיה תיאום מלא שאלת הייצוג והשליטה בוועדות הייתה פורמלית בלבד. "הצבא רואה עניינים אלה באור אחר ממשרד החוץ. שיקולים ביטחוניים עדיפים בעיניו ואין הוא רגיל כל כך לשקול את התוצאות המדיניות של פעולות כאלה. הבדלי תפיסה כאלה הם טבעיים ואין בהם דופי. אבל יש דופי בעובדה כי הבדלים אלה אינם מתיישבים בחדרי חדרים על ידי הכרעת הרשות המדינית לפני המעשה. כך אי אפשר לנהל מדיניות אחידה". מסקנת הכותב הייתה שהגיעה השעה שראש הממשלה (משה שרת, שכיחן גם כשר החוץ) יפסוק הלכה בעניין זה ויעביר את ההחלטות המדיניות לידי הגורם המוסמך, מה שיועיל גם לצבא שלא יצטרך לקחת יותר אחריות על בעיות שאין הוא מוכשר לטפל בהן.⁷²

בעקבות "תקרית הקופסאות" ביקשו כמה חברי כנסת לכנס דיון בכנסת ולאחר פרסום הכתבה בהארץ הם דרשו תשובות גם משר החוץ על הנאמר בכתבה. שרת דחה בתוקף את הטענה כאילו משרד החוץ עומד מאחורי הפרסום או שיש לו טענות לצה"ל.⁷³ ביטוי למחלוקת זו, אם כי בצורה מינורית לעומת הארץ, נתן גם על המשמר. בדווחו על רעיון הקורם עור וגידים באו"ם לקיים פגישת רמת דרג בין ישראל למצרים, ציטט

הכתב "חוגים ישראליים" הטוענים שיש למסור את הטיפול בשאלות הכרוכות בהסכם שביתת הנשק לידי משרד החוץ ולהשאיר את אנשי צה"ל כיועצים טכניים בלבד.⁷⁴ חשוב לראות דיווחים אלה גם בהקשרם הפוליטי. בינואר 1955 סיכמו שרת ולבון על העברת השליטה בועש"ן לידי משרד החוץ, סיכום שבצ"ל התנגדו לו. בפברואר 1955 חזר דוד בן-גוריון לכהן כשר הביטחון אחר התפטרותו של לבון. אחת הסוגיות הראשונות שבהן ביקש לעסוק, מה שגרם למתח רב בינו ובין ראש הממשלה משה שרת, הייתה החזרת האחריות על ועש"ן למשרד הביטחון.⁷⁵

אין זה מקרי שב-1 באפריל 1955 פרסם דוד אשכול בעיתון **למרחב** מאמר תחת כותרת "המחסום שהוסר", שעסק ביחסים בין ישראל, האו"ם וממלכת ירדן בכל הקשור לשיירות להר הצופים. המאמר כלל התקפה חריפה על משרד החוץ והצעדים שנקט בסוגיה רגישה זו. כמו כן מנה הכותב שורה של ויתורים של ישראל בעקבות לחץ ירדני והסביר שמשרד החוץ נזהר ופועל לשמור עניין זה בסוד. כך נכתב: "אין ספק, שעצם התביעה הירדנית המחוצפת, שנתמכה על ידי מטה משקיפי האו"ם, איננה תופעה בודדת. אפשר להבינה אך ורק על רקע שלשלת הוויתורים החמורים שנעשו בתחום זה בתקופה האחרונה, ושהודרכו על ידי המדיניות של משרד החוץ בתחום 'שמירת היחסים' עם הקצינים היושבים בארמון הנציב לשעבר".⁷⁶

על מאמר זה כתב שרת: "מאמר זה לא יכול היה להיכתב בלי ידיעות מדויקות ומפורטות, מלוות בהערות מסוימות שנשאבו ממקורות רשמיים במטכ"ל או במשרד החוץ. הפעם אני סבור כי המטכ"ל הוא המקור".⁷⁷ שרת התלונן על כך לפני שר הביטחון, שבירר את העניין עם הרמטכ"ל. דיין לא אישר ולא הכחיש, אולם הבהיר שזימן אליו את דובר צה"ל, סגן אלוף נחמן קרני, ואת קצין המטה לוועש"ן, סגן אלוף אריה שלו, והורה להם להימנע ממסירת פרטים על הנעשה בוועדות שביתת הנשק לעיתונאים במידה שפרטים אלה עלולים לשמש חומר להאשמת הקו שנוקטים הממשלה, משרד החוץ וכדומה.⁷⁸

ב-21 באפריל 1955 נודע למשה שרת דרך הצנזורה הצבאית שמשה ז"ק מתכוון לפרסם **במעריב** שהטיפול בועש"ן עובר מצה"ל למשרד החוץ. שרת ביקש תחילה לעכב את הפרסום כדי לברר מי הדליף זאת. יוסף תקוע טען שההדלפה הגיעה מהצבא כיוון שלז"ק היו קשרים טובים שם, אולם בבירור שערך שרת עם דובר צה"ל, סגן אלוף נחמן קרני, טען האחרון בשכנוע רב כי מקור ההדלפה הפעם הוא במשרד החוץ.⁷⁹

פרסום זה הגיע לאחר כשבועיים סוערים בין שרת ובן-גוריון בסוגיית השליטה בועש"ן. האחרון דרש בתחילת אפריל להעביר את השליטה בועש"ן למשרד הביטחון, אולם לאחר מכן שינה את דעתו והסכים שהשליטה תישאר במשרד החוץ. כחלק מרצונו לקבוע עובדות בשטח ולמנוע אפשרות שהעברת האחריות תבוטל או תידחה, החליט שרת לא לעכב את הפרסום ודבר העברת הסמכויות על ועש"ן פורסם **למחרת במעריב**. משה ז"ק לא התייחס למחלוקות ולחיכוכים בין משרד החוץ לצה"ל, שהביאו למהלך

זה, אלא רק סיפר שהדיונים בין שר החוץ לשר הביטחון התנהלו במשך למעלה משנה עד שהוסדרו כל הבעיות והוחלט שהסמכות הבלעדית לקביעת הקו של משלחות ישראל בוועדות תועבר למשרד החוץ. תפקיד קצין המטה לועש"ן יבוטל אולם הקצינים עצמם יושאלו למשרד החוץ ויקבלו ממנו הוראות.⁸⁰

יומיים לאחר מכן פורסם הדבר גם בהארץ. שם, בהתאם לקו הברור שקידם העיתון בנושא, קיבלו צעד זה בחיוב ובסיפוק וכהודאה בעובדה שהבעיות הנדונות בוועדות אלה קיבלו במרוצת השנים צביון מדיני, כפי שטען העיתון תקופה ארוכה. בעיתון אמנם שיבחו את שיתוף הפעולה בין משרד החוץ לצה"ל וסיפרו שקציני צה"ל שפעלו בוועדות עשו זאת בהתאם להנחיות של משרד החוץ, אולם טענו שלא פעם התעוררו חילוקי דעות לגבי הקו שיש לנקוט. מבחינת הארץ, עם העברת הסמכות למשרד החוץ שוחרר הצבא "מלטפל בעניינים הזרים לאופיו".⁸¹

למחרת פורסמה בדבר (דוברת החצי-רשמי של מפא"י) הבהרה כי הידיעות שפורסמו בעניין העברת הסמכות על ועש"ן למשרד החוץ אינן מדויקות כיוון שסמכות זו נמסרה למשרד החוץ בהסדר שהיה עם שר הביטחון הקודם פנחס לבון.⁸² בה בעת פרסם כתבו המדיני של העיתון זמנים, שיצא מטעם המפלגה הפרוגרסיבית, שלמרות העברת סמכויות השליטה לא יהיה למעשה שום שינוי בהרכב המשלחות; הן תמננה קציני צבא שיהיו כפופים לסמכות המטכ"ל בלבד ויקבלו ממנו את הוראותיהם. על פי ידיעה זו שיתוף הפעולה בין צה"ל למשרד החוץ יהודק ולקראת כל דיון עקרוני בועש"ן תתקיים התייעצות ובמקרים מיוחדים יצורף לפגישות יועץ משרד החוץ לענייני ועש"ן.⁸³

למרות המידע שהגיע לציבור בנושא ועש"ן הקפידו כל הצדדים לוויכוח – משרד החוץ, משרד הביטחון, צה"ל והעיתונות – לא לשתף את הציבור במחלוקת בין בן-גוריון לשרת בשאלת השליטה בוועדות, מחלוקת שבשיאה איים בן-גוריון להתפטר מתפקיד שר הביטחון אם שרת יפעל בניגוד לעמדתו.

סיכום

הקשר בין התקשורת העברית לפעילותן של ועדות שביתת הנשק התנהל בכמה מישורים. הראשון נע בין משרד החוץ לצה"ל ועסק בשאלה, שלכאורה נראית כשאלה טכנית: איך לנסח את המסרים המועברים לתקשורת? אולם שאלה זו מקפלת בתוכה שאלה חשובה הרבה יותר: מי ישלוט במסר, צה"ל או משרד החוץ? מבחינתו של שרת פעילותו המדינית והדיפלומטית של משרד החוץ לא נפלה בחשיבותה הביטחונית מזו של צה"ל והוא לא קיבל את עמדת צה"ל בשאלת תפקיד משרד החוץ – להסביר את פעולות הצבא. לכן, טען כי הסכמי שביתת הנשק אינם רק עניין ביטחוני-צבאי אלא גם בעלי חשיבות ביטחונית-מדינית עליונה, כיוון שהאירועים על רקע משטר שביתת הנשק חורגים הרבה מעבר לעניינים הצבאיים ומשתלבים בסבך השיקולים המדיניים של ישראל. גם מידע מהוועדות שהגיע לעיתונות הישראלית והבין-לאומית ומסרים שהועברו לנציגים זרים

בארץ היו בעלי פוטנציאל לפגוע בביטחון הלאומי של ישראל, ומכאן החשיבות הרבה שראו במשרד החוץ לשליטה במסרים היוצאים מהוועדות. המישור השני היה הצנזורה שכפתה התקשורת על עצמה בנושא מאבקי השליטה על הוועדות, שהגיעו עד כדי איומים בהתפטרות. אף על פי שמידע זה היה ידוע, נמנעה העיתונות מלהביאו לידיעת הציבור. חריג בהקשר זה היה הארץ, שאף על פי שהטיל על עצמו צנזורה ולא נגע במאבקים עצמם, הציג כבר משלב מוקדם את הבעייתיות הקיימת בניהול הוועדות ואף נקט עמדה ברורה בשאלת הפתרון הרצוי. אמנם לא הייתה זו סוגיה שהעיתון ניסה לקדם, אולם הוא לא נמנע מלפרסמה ואף התנגש עם הצנזורה. השינוי בכיסוי העיתונאי חל בתחילת 1955 כאשר לראשונה חשו במשרד החוץ שהם יכולים להעביר את השליטה על הוועדות לאחריותם. עם התפטרותו של לבון, חזרתו של בן-גוריון למשרד הביטחון והתנגדותו להחלטתו של משה שרת להעביר את השליטה בוועדות למשרד החוץ, החריף מאבק השליטה ביניהם. כחלק ממאבק זה גויסה גם התקשורת, אם בהדלפות ואם במניעה מהצנזורה לאסור פרסום ידיעות הקשורות לכך. נקודה מעניינת בנוגע לסיקור שנתן הארץ לסוגיית השליטה בוועדות קשורה לשאלה שהוצגה במבוא והיא מהו ביטחון? האם הוא כולל רק סוגיות צבאיות או גם מרכיבים אזרחיים (למשל כלכלה, תעשייה, חינוך, מדיניות חוץ ועוד)? בשאלת סמכותה של הצנזורה לפסול ידיעות הקשורות לפעילותן של ועדות שביתת הנשק כפר הארץ בטענה שסוגיות מדיניות קשורות לביטחון. כיוון שפעילות הוועדות, לטענתו, הייתה מדינית, לצנזורה אין סמכות לפסול ידיעות על בסיס פגיעה בביטחון. גישה זו עמדה בסתירה לעמדת משרד החוץ, שראה בפעילות המשרד חלק בלתי נפרד מהביטחון הלאומי של מדינת ישראל.

הערות

- 1 בני מוריס, **מלחמות הגבול של ישראל, 1949–1956**, תל אביב: עם עובד, 1996; Elmo H. Hutchison, *Violent Truce: A Military Observer Looks at the Arab-Israeli Conflict 1951-1955*, New York: Davin-Adiar Company, 1956; Nathan A. Pelcovits, *The Long Armistice: UN Peacekeeping and the Arab-Israeli Conflict 1948-1960*, Boulder, CO: Westview Press, 1993; David Brook, *Preface to Peace: The United Nations and the Arab-Israel Armistice System*, Washington, DC: Public Affairs Press, 1964; Nissim Bar-Yaacov, *The Israel-Syrian Armistice: Problems of Implementation, 1949-1966*, Jerusalem: Magnes Press, 1967.
- 2 שמואל כהן-שני, **מבצע פריס: מודיעין ודיפלומטיה חשאית בראשית המדינה**, תל אביב: רמות, 1994, עמ' 183–193; אריה שלו, **שיתוף פעולה בצל עימות: משטר שביתת הנשק ישראל–סוריה 1949–1955**, תל אביב: מערכות, 1989, עמ' 98 (להלן: שלו, **שיתוף פעולה בצל עימות**); דוד טל, **תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: מקורותיה והתפתחותה 1949–1956**, שדה בוקר: המרכז למורשת בן-גוריון, 1998, עמ' 139–141.
- 3 סגן אלוף שאול רמתי, קצין מטה לענייני וועדות שביתת הנשק, אל ראובן דפני, משרד החוץ, ללא כותרת, 7.11.1951, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), חצ-2428/1.

- 4 סרן (דרגתו) אלוף (שמו הפרטי) הר-אבן, "שטח ההפקר לטרון", 14.5.1954, א"מ, חצ-2431/10. כתבה מחמיאה על רמתי מבחינה אישית וצבאית ראו למשל: "וועדות שביתת הנשק", הארץ, 30.6.1952, עמ' 2.
- 5 Robert A. Hackett & Yuezhi Zhao, *Sustaining Democracy? Journalism and the Politics of Objectivity*, Toronto: University of Toronto Press, 1998; Steven Maras, *Objectivity in Journalism*, Cambridge: Polity Press, 2013; David Levin, "Framing Peace Policies: The Competition for Resonant Themes", *Political Communication*, 22, 1 (2005), pp. 83-108; G.R. Boynton & Glenn W Richardson Jr., "Agenda Setting in the Twenty-first Century", *New Media & Society*, 18, 9 (2016), pp. 1916-1934
- 6 Greg Simons & Dmitry Strovsky, "Censorship in Contemporary Russian Journalism in the Age of the War Against Terrorism: A Historical Perspective", *European Journal of Communication* Copyright, 21, 2 (2006), pp. 189-211; Hillel Nosssek and Yehiel Limor, "The Israeli Paradox: The Military Censorship as a Protector of the Freedom of the Press", *Research in Social Problems and Public Policy*, 19 (2011), pp. 103-130
- 7 David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23 (1997), pp. 5-26; Matt MacDonald, "Human Security and the Construction of Security", *Global Society*, 16 (2002), pp. 278-295; Benjamin Miller, "The Concept of Security: Should it be Redefined?", *Journal of Strategic Studies*, 24 (2001), pp. 13-42
- 8 על העיתונות בתקופה זו ראו למשל: יורם פרי, "רקוויאם לדבר שאיננו: הערכה מחודשת של העתונות המפלגתית בישראל", קשר, 25 (1999), עמ' 28-40; מרדכי נאור, ראשית דבר, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2015; גצל קרסל, תולדות העיתונות העברית בארץ ישראל, ירושלים: ההסתדרות הציונית, 1964.
- 9 יורם פרי, "שינוי השיח הביטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסת האזרחות בישראל", תרבות דמוקרטית, 4-5 (2001), עמ' 238.
- 10 שם, עמ' 234-239.
- 11 מרק ביאנו ורפאל כהן-אלמגור, "מלחמות ישראל בראי עיתון הארץ 1974-2003", קשר, 35 (2007), עמ' 15-30; גד ברזילי, "תקשורת המונים ומלחמות", שם, 10 (1991), עמ' 25-32.
- 12 משה שרת אל דוד בן-גוריון, ללא כותרת, 23.8.1951, בתוך: ימימה רוזנטל (עורכת), תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך 6, ירושלים: הארכיון הציוני המרכזי, תשנ"א, עמ' 566 (להלן: תלחמ"י, כרך 6); שבתאי רוזן, יועמ"ש משרד החוץ, אל שר החוץ, ללא כותרת, 25.7.1949, א"מ, תת-66/11.
- 13 ראו בהקשר זה את דבריו של מנכ"ל משרד החוץ, ולטר איתן, להצעתו של ראש מטה משקיפי האו"ם לקיים פגישה בין קציני משטרה בדרג גבוה באזור ירושלים. תשובתו הייתה שאנשי המשטרה אינם מבינים בביטחון ולכן ישראל תיוצג על ידי קציני צבא. מנכ"ל משרד החוץ אל שר החוץ, ללא כותרת, 20.8.1954, א"מ, חצ-2429/7.
- 14 "ישיבת הסגל הבכיר של משרד החוץ", 2.2.1953, בתוך: ימימה רוזנטל (עורכת), תלחמ"י, כרך 8, ירושלים: הארכיון הציוני המרכזי, תשנ"ו, עמ' 93-94 (להלן: תלחמ"י, כרך 8). סגן אלוף יהושפט הרכבי, ממלא מקום ראש מחלקת מודיעין, אל הרמטכ"ל, "המשך השיחות עם הסורים", 29.4.1953, א"מ, חצ-2953/10.
- 15 רב סרן אברהם רבקין, בשם קצין המטה לועש"ן, "לקראת כינוס הוועדה המיוחדת ישראל-מצרים", 31.1.1955, א"מ, חצ-2436/7. ראו גם: גדעון רפאל אל שר החוץ, "השתלשלות הפניה למצרים", 4.5.1954, א"מ, שם. באיגרת מתאר רפאל התייעצות בין שר החוץ, שר הביטחון והרמטכ"ל על ניסוח תשובה לנציג האו"ם בוש"ן ישראל-מצרים.

- 16 ראו בהקשר זה את בקשת צה"ל לקבל ממשרד החוץ העתקי דו"חות פגישות עם נציגים זרים בשאלת המצב לאורך הגבולות. יוסף תקוע, "שיחות בדבר המצב בגבולות", א"מ, חצ-2947/14. וגם: יוסף תקוע אל סגן אלוף אריה שלו, "פגישה במישור גבוה ישראל-מצרים", א"מ, חצ-2439/2.
- 17 יהושפט הרכבי אל ראש אג"ם, "המו"מ עם הסורים", 12.4.1953, א"מ, חצ-2953/10; יגאל ידין אל דוד בן-גוריון, "היחסים עם משרד החוץ-וועדות שביתת הנשק", 13.8.1951, תלחמ"י, כרך 6, עמ' 543-544. שלו, שיתוף פעולה בצל עימות, עמ' 97.
- 18 אריה אילן אל יוסף תקוע, ללא כותרת, 15.2.1955, א"מ, חצ-2429/8.
- 19 סגן אלוף חיים גאון אל יוסף תקוע, "נסירת החולה", 27.4.1953, א"מ, חצ-2953/10.
- 20 יומן בן-גוריון, ארכיון בן-גוריון, 25.1.1955.
- 21 "התיעצות מדינית-ביטחונית בבית שר החוץ", 5.6.1953, ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), 2-118/2006.
- 22 נחמיה בן אברהם, "וועדות שביתת הנשק-לצבא", הבקר, 21.6.1956, עמ' 2.
- 23 על הסוגיות המרכזיות במדיניות החוץ הישראלית ראו למשל אצל אורי ביאלר, "בינוי מדינה ודיפלומטיה: על ההיסטוריוגרפיה של מדיניות החוץ של ישראל בשנותיה הראשונות", קתדרה, 150 (2013), עמ' 181-210.
- 24 ראו בהקשר זה, למשל, את דבריו של משה שרת בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 21.2.1951, עמ' 10-11, א"מ.
- 25 משה שרת אל דוד בן-גוריון, ללא כותרת, 23.8.1951, תלחמ"י, כרך 6, עמ' 566-567; שר החוץ אל מנכ"ל המשרד, ללא כותרת, 30.12.1951, א"מ, חצ-2436/6; סגן אלוף שאול רמתי אל הרמטכ"ל, "דוח מסכם על פעולות המשלחת הישראלית בוועדת שביתת הנשק בשנת 1951", 9.3.1952, א"צ, 46-68/1955.
- 26 כפי שכתב ולטר איתן לאריה אילן בעקבות חליפת מכתבים בין סרן שלמה רייכמן, נציג ישראל בוש"ן ישראל-סוריה, ליושב ראש הוועדה, קולונל ואן-הורן: "חבל שאנשינו אינם יודעים איך לכתוב מכתב אנגלי", 22.11.1953, א"מ, חצ-2434/4.
- 27 שם.
- 28 שר החוץ אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 19.9.1949, א"צ, 39-2169/1950.
- 29 מנהל מחלקת מערב אירופה במשרד החוץ אל ציר ישראל בפריס, "סוריה", 17 באפריל 1951, א"מ, חצ-2947/9. דוגמה לביקורת שמתח דובר צה"ל ראו למשל: "דובר צה"ל מגנה את התנהגותו של יו"ר ועדת שביתת הנשק", הארץ, 5.4.1951, עמ' 1.
- 30 שר החוץ אל מנכ"ל המשרד, ללא כותרת, 10.4.1951, א"מ, חצ-2947/9.
- 31 שר החוץ אל ממלא מקום שר הביטחון, ללא כותרת, 26.8.1953, אב"ג, תיק נושא; יוסף תקוע אל מנכ"ל משרד החוץ, "פעולות הסברה", 13.6.1954, א"מ, חצ-2428/6.
- 32 ראו למשל את תלונתו של פנחס לבון על פרסום הודעת דובר משרד החוץ בעניין התנהגות יושב ראש ועדת שביתת הנשק ישראל-מצרים ללא תיאום או אפילו יידוע של גורמי צה"ל הרלוונטיים. שר הביטחון אל שר החוץ, ללא כותרת, 19.8.1954, אב"ג, תיק נושא.
- 33 משה שרת אל דוד בן-גוריון, ללא כותרת, 16.4.1951, תלחמ"י, כרך 6, עמ' 250.
- 34 משה שרת אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 1.6.1951, א"צ, 230-1559/1952.
- 35 יגאל ידין אל שר החוץ, 5.6.1951, א"צ, שם.
- 36 "סיכויים להסדר באזור החולה", הארץ, 18.9.1951, עמ' 2.
- 37 ו"ל גדעון אל מנכ"ל משרד החוץ, מזכר פנימי, 18.9.1951, א"מ, חצ-2428/1.
- 38 שר החוץ אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 11.6.1951, א"צ, 230-1559/1952.
- 39 יוסף תקוע אל סגן אלוף חיים גאון, קצין מטע לענייני ועש"ן, "ידיעות בדבר תקריות גבול", 26.2.1953, א"מ, חצ-2429/4.
- 40 "פרוטוקול ישיבת ועדת החוץ והביטחון", 27.1.1953, א"מ.

- 41 "ישיבת הסגל הבכיר של משרד החוץ", 2.2.1953, **תלחמ"י**, כרך 8, עמ' 96. גם כשנה לאחר מכן, כשהוקמה ועדה במשרד החוץ לעידוד פעולות הסברה בארצות הברית, מערכת הביטחון לא יוצגה בה. סא"ל נחמן קרני אל אייב הרמן, דצמבר 1954, א"מ, חצ-159/17.
- 42 שר החוץ אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 3.2.1953, א"צ, 45-2/2020.
- 43 פרוטוקול ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 27.1.1953, עמ' 8, א"מ. ראו למשל דבריו של קצין המטה לועש"ן, סגן אלוף חיים גאון, לכתבים הצבאיים, "מדינת ישראל תנקוט התגוננות אקטיבית לגבי התפרעויות בגבולות", **הבקר**, 21.1.1953, עמ' 1.
- 44 שר החוץ אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 3.2.1953, א"צ, 45-2/2020. את ההערה רשם דיין בכתב ידו על מכתבו של שרת.
- 45 ללא כותרת, דצמבר 1954, א"מ, חצ-159/17.
- 46 סגן אלוף גבריאל לוריא, רל"ש הרמטכ"ל, אל ראש ממ"ן, "מסירת הודעות – סגן אלוף רמתי", 18.7.1952, א"צ, 66-79/1954.
- 47 אלוף משנה בנימין ג'בלי אל רל"ש הרמטכ"ל, "מסירת הודעות", 23.7.1952, א"צ, 46-68/1955.
- 48 שאול רמתי, "קרב עזה-יזמה הלאה", **מעריב**, 25.3.1955, עמ' 3. הגרסה האנגלית פורסמה ב־2 באפריל.
- 49 "מיום ליום", **הארץ**, 4.4.1955, עמ' 2.
- 50 חבר הכנסת שמואל מיקוניס אל שר הביטחון, "שאילתא 2008", 18.4.1955, א"צ, 30-626/1957.
- 51 דוד בן-גוריון, "תשובה לשאילתא מס. 2008", 2.5.1955, א"צ, שם.
- 52 יעקב הרצוג אל שר החוץ, מזכר פנימי, 17.4.1955, א"מ, חצ-2439/2.
- 53 משה שרת אל מנכ"ל משרד החוץ, ללא כותרת, אגרת בכתב יד, 11.4.1955, א"מ, חצ-2439/2.
- 54 שגרירות ישראל בווינגטון אל משרד החוץ, "כסוי תקריות גבול", 6.4.1955, א"מ, חצ-159/16.
- 55 ראש הממשלה אל שר הביטחון, ללא כותרת, 18.7.1954, א"מ, פ-1117/6; שר החוץ אל שר הביטחון, ללא כותרת, 12.7.1954, אב"ג, תיק נושא.
- 56 ישיבה במשרד החוץ 24.6.54, א"מ, חצ-2448/2. "תכנית מפורטת להפגת המתיחות בין ישראל לירדן", **דבר**, 20.6.1954, עמ' 1.
- 57 שר הביטחון אל שר החוץ, ללא כותרת, 8.9.1954, אב"ג, תיק נושא.
- 58 ראש הממשלה אל שר הביטחון, ללא כותרת, 29.12.1954, ימימה רוזנטל (עורכת), **תלחמ"י**, ירושלים: גנוך המדינה, 1981, כרך 9: 1954, עמ' 927-924.
- 59 משה שרת אל שר הביטחון, ללא כותרת, 23.9.1954, אב"ג, שם.
- 60 יצחק נבון אל ולטר איתן, 16.1.1952, א"מ, חצ-2433/10.
- 61 ולטר איתן אל משה שרת, 30.12.1951, א"מ, חצ-2431-9.
- 62 "דה-רירד. הושג הסכם על חידוש עבודת ועדת שביתת הנשק", **דבר**, 13.4.1951, עמ' 1.
- 63 ולטר איתן אל ראובן שילוח, ללא כותרת, 1.5.1952, **תלחמ"י**, ירושלים: גנוך המדינה, 1981, כרך 7: 1952, עמ' 198.
- 64 נוסח מכתבו של רמתי לדה-רירד ראו, א"צ, 5.11.1952, 5.11.1952, 99-540/1955.
- 65 "ירדן הפרה הסכם על ריסון הסתננויות", **הארץ**, 3.2.1952, עמ' 1.
- 66 "מיום ליום", שם, 27.6.1950, עמ' 2.
- 67 שגריר ישראל בווינגטון אל שר החוץ, ללא כותרת, 22.11.1953, אב"ג, התכתבויות.
- 68 "מיום ליום", **הארץ**, 11.11.1953, עמ' 2.
- 69 John B. Glubb, "Violence on the Jordan-Israel Border", *Foreign Affairs*, 43, 4 (1954), pp. 552-562.
- 70 "מיום ליום", **הארץ**, 15.9.1954, עמ' 2.
- 71 "מיום ליום", שם, 24.9.1954, עמ' 2.
- 72 "מיום ליום", שם, 10.1.1955, עמ' 2.

- 73 דברי הכנסת, 12.1.1955, עמ' 566.
- 74 "פגישה דיפלומטית ישראלית-מצרית ביוזמת הגנרל ברנס?", על המשמר, 28.3.1955, עמ' 1.
- 75 אפרים עברון אל הרמטכ"ל, ללא כותרת, 9.1.1955, אב"ג, תיק נושא. שרת, יומן אישי, תל אביב: מעריב, 1978, כרך ד, 20.2.1955 (להלן: שרת, יומן אישי); יומן בן-גוריון, 21.2.1955.
- 76 דוד אשכול, "המחסום שהוסר", למרחב, 1.4.1955, עמ' 3.
- 77 ראש הממשלה אל שר הביטחון, 3.4.1955, א"צ, 30-626/1957.
- 78 הרמטכ"ל אל שר הביטחון, 11.4.1955, א"צ, שם.
- 79 שרת, יומן אישי, 21.4.1955.
- 80 "הטיפול בוועדות שביתת הנשק הועבר מהצבא למשרד החוץ", מעריב, 22.4.1955, עמ' 1.
- 81 "מיום ליום", הארץ, 24.4.1955, עמ' 2. "הטיפול בענייני וועדות שביתת הנשק עובר לסמכותו הבלעדית של משרד החוץ", שם, 24.4.1955, עמ' 1.
- 82 "ידיעות מטעות על הטיפול בוועדות שבה'נ", דבר, 25.4.1955, עמ' 1.
- 83 "לא יוחל שינוי בהרכב המשלחות לוועדת שבה'נ", זמנים, 25.4.1955, עמ' 1.